

De Redder in nood

Over het wonder van Gods vergeving

Dr. R.W. de Koeijer

Inhoud

Woord vooraf	7
1 Inleiding: Schuld en vergeving in de huidige tijd	9
2 Schuld en vergeving in het Oude Testament	27
3 Schuld en vergeving in het Nieuwe Testament	44
4 Schuld en vergeving in kerkgeschiedenis en gereformeerde belijdenis	56
5 Schuld, vergeving en de drie-enige God	85
6 Schuld en vergeving in kerkdienst en gemeente ..	101
7 Schuld en vergeving in de omgang met God (1): zelfkennis	118
8 Schuld en vergeving in de omgang met God (2): kennis van Christus	136
9 Schuld en vergeving in de omgang met de naaste	146
10 Evaluatie	164
Literatuur	173
Register van bijbelteksten	177

Woord vooraf

Dit boek gaat in op twee bijbelse kernthema's: schuld en vergeving.

De hoofdtitel van het boek verwijst naar een regel uit Psalm 103:2 (berijming 1773), het lied dat van Gods vergeving zingt: 'Die in de nood uw Redder is geweest.' Terwijl Israël door zijn schuld in geestelijke nood terechtgekomen is, verkondigt de psalm de HEERE als de Redder van Zijn volk. Tegen de achtergrond van schuld en oordeel is dit niet minder dan een wonder. Daarom luidt de ondertitel: *Over het wonder van Gods vergeving*. Dit komt op uit Gods hart, zoals de onberijmde psalm aangeeft: 'Barmhartig en genadig is de HEERE, geduldig en rijk aan goedertierenheid' (vs. 8). Schuld en vergeving zijn dan ook geen woorden die op zichzelf staan, maar genoemd worden in het verband van zonde, God en verlossing. Deze bijbelse verbanden komen hier uitvoerig aan de orde.

In de huidige tijd zijn schuld en vergeving echter geen kernzaken in de verhouding tot God. Op dit terrein leven veel meer de vragen of God bestaat en of Hij een wereld vol ellende bestuurt. Deze laten zien hoe 'vreemd' een actuele bezinning op schuld en vergeving is.

In de westerse kerkgeschiedenis daarentegen nemen schuld en vergeving een centrale plaats in. Dat geldt ook voor de gereformeerde belijdenisgeschriften. De verschillende stemmen uit de geschiedenis maken alleen maar duidelijker dat we in een totaal andere tijd zijn aangekomen. Kennis van onze geschiedenis en belijdenis is echter waardevol, zeker rond deze centrale bijbelse thema's.

Schuld en vergeving krijgen ook een persoonlijke toespitsing. Daarbij neemt de wekelijkse kerkdienst een belangrijke plaats in. Verschillende onderdelen van de eredienst brengen beide momenten naar voren, met name de prediking en de sacramenten.

Dit boek benadrukt eveneens dat schuld en vergeving een centrale plaats houden in het geloofsleven. Hoewel elke gelovige mag leven uit Gods vergeving, komt hij dagelijks in aanraking met het kwaad in en buiten zichzelf. Geestelijke groei is dan ook allereerst een groei in de kennis van schuld en vergeving.

Verder zijn schuld en vergeving belangrijke kwesties in de verhouding met de naaste. Een prikkelende pastorale vraag is bijvoorbeeld of er altijd vergeving moet plaatsvinden. Wat is de bijbelse en pastorale weg als een dader berouw toont? En als hij geen berouw toont?

Als schuld en vergeving uit beeld zijn verdwenen, kan de kerk hierover minder gaan spreken. Toch is het belangrijk om deze notie uit het Evangelie stevig vast te houden. Het is immers een zaak van eeuwig gewicht. Daarom mag deze boodschap niet vervagen, ondanks het risico van vervreemding en verzet. Schuld en vergeving bepalen ons namelijk niet alleen bij de rode draad van de Bijbel, maar vooral bij het hart van God.

R.W. de Koeijer, juni 2018

1

Inleiding: Schuld en vergeving in de huidige tijd

Het lijkt wel alsof er in onze cultuur zulke grote verschuivingen hebben plaatsgevonden dat de bijbelse visie op zonde en schuld een achterhaalde zaak is geworden. We schijnen de laatste jaren in toenemende mate de schuldcultuur achter ons gelaten te hebben. (K. Runia)

In de zondencatalogus van de moderne samenleving – onder welke titel hij ook wordt gepresenteerd – ontbreekt echter de gedachte dat we allereerst met God te doen hebben. (W.H. Velema)

Bijbelse kern

Schuld en vergeving zijn zonder meer kernthema's in de Bijbel. We kunnen dit duidelijk maken aan de hand van drie voorbeelden.

In de eerste plaats horen we in het Oude Testament een regelmatig terugkerende kernbelijdenis van Gods karakter, zoals in Psalm 103: 'Barmhartig en genadig is de HEERE, geduldig en rijk aan goedertierenheid' (vs. 8). Uit dit karakter van God vloeit als eerste vergeving voort:

Hij zal niet voor altijd ter verantwoording roepen, niet voor eeuwig handhaaft Hij Zijn toorn. Hij doet ons niet naar onze zonden en vergeldt ons niet naar onze ongerechtigheden. Want zo hoog de hemel is boven de aarde, zo is Zijn goedertierenheid machtig over wie Hem vrezen. Zo ver het oosten is van het westen, zo ver heeft Hij onze overtredingen van ons gedaan (vs. 9-12).

De dichter belijdt dat Gods barmhartigheid, genade, geduld en goedertierenheid de zonde radicaal verwijderen.

Ten tweede krijgen schuld en vergeving in het Nieuwe Testament een centrale plaats in de prediking van de apostelen. Na Zijn opstanding geeft Jezus Zijn discipelen onderwijs over hun toekomstige taak: ze moeten bekering en vergeving van zonden prediken onder alle volken, te beginnen bij Jeruzalem (Luk. 24:47). Deze verkondiging zal plaatsvinden 'in Zijn Naam'. Het betekent niet alleen dat de apostelen op gezag van de opgestane Christus de boodschap van vergeving zullen doorgeven, maar ook op grond van Zijn volbrachte werk. Nu Christus de zonde heeft gedragen en de dood heeft overwonnen, kan vrijuit klinken dat God de zonden vergeeft van ieder die in de Zoon gelooft. Dat gebeurt dan ook in het boek Handelingen.

Ten derde geeft Jezus het gebed om vergeving een plaats in het geloofsleven, zoals blijkt in het 'Onze Vader' (Matth. 6:9-13). De bede 'vergeef ons onze schulden, zoals ook wij onze schuldenaren vergeven' (vs. 12) leert dat Jezus' discipelen als zondaars Gods vergeving nodig hebben. Het gebed veronderstelt dat God bereid is de schuld te vergeven.

Op grond van deze bijbelse lijnen heeft Gods vergeving in de kernbelijdenis van het vroege christendom, het *Apostolicum*, een plaats gekregen: 'Ik geloof de vergeving der zonden.' In de geest van deze vroegchristelijke belijdenis heeft Gods vergeving de eeuwen door een centrale plaats gekregen in de westerse kerkelijke prediking, in tal van geschriften en in het geestelijke leven.

Samenleving en cultuur

De christelijke kernbelijdenis van Gods vergeving staat intussen niet meer centraal in de huidige samenleving en cultuur.

Een belangrijke oorzaak hiervan is de invloed van de Verlichting van de achttiende eeuw. Door deze omwenteling in het denken en leven is er een andere visie op God en mens gekomen. Omdat er veel optimistischer over de mens wordt gedacht, is hij, in de woorden van de Heidelbergse Catechismus, niet langer meer 'geneigd om God en zijn naaste te haten' en evenmin 'onbekwaam tot enig goed en geneigd tot alle kwaad'. Als gevolg hiervan heeft ook de gedachte van de menselijke zelfbeschikking of autonomie een stormachtige groei doorgemaakt. De mens laat zich niet meer door een hoger gezag leiden in de keuzes van zijn leven, dus ook niet door de Bijbel of God.

In onze tijd komt dit menselijke zelfbeschikkingsrecht sterk tot uiting op ethisch terrein, zoals in de visie op huwelijk, seksualiteit en andere levensverbintenissen. Het is vooral tastbaar in de opvatting over het levenseinde.

Er is een vreemde spanning in de beleving van de dood. Enerzijds is er de behoefte om de dood zo ver mogelijk weg te schuiven, want het sterven maakt een verdrietige inbreuk op alles wat lief en dierbaar is. De medische wetenschap dient dan ook alles uit de kast te halen om de dood buiten beeld te houden. Anderzijds is de gedachte steeds vertrouwder geworden dat de dood bij het leven hoort en daarom een normale zaak is. Men hoeft dan ook niet bijzonder triest te doen, een gevoel dat merkbaar is rond begrafenissen. De gedachte aan de dood als oordeel over de schuldige mens is verdwenen, evenals de lijn naar God, geloof en verwachting na de dood. Centraal staan nu allerlei persoonlijk gekleurde herinneringsverhalen en het

‘vieren’ van het leven van de overledene. Het sterven blijft nog wel met de gedachte aan een oordeel verbonden, maar dat gebeurt dan puur in de menselijke sfeer. In het opmaken van de eindbalans komen vragen aan de orde als: Waarvoor heb ik geleefd? Heb ik goed geleefd? Kan ik wat fout is gegaan nog goedmaken? Voor een antwoord hierop zijn woorden als God, Christus, schuld en vergeving niet nodig.

Steeds sterker wordt ook de opvatting dat het leven klaar is als iemand de waarde ervan niet meer inziet. In de actuele discussie over voltooid leven wordt dit helder. De discussie richt zich nu op situaties van ondraaglijk lijden die haaks lijken te staan op waardigheid. De zorglijke vraag is echter hoe ver de ervaring van zinvol leven zal kunnen opschuiven naar andere ‘ondraaglijke’ situaties. Ook in deze discussie is echter de gedachte afwezig dat sterven de ontmoeting met God inluit en dat we alleen door vergeving voor Hem kunnen verschijnen.

Een ander terrein waarop de menselijke zelfbeschikking naar voren komt, is dat van de innerlijke ervaring of authenticiteit. Deze beleving is in onze tijd zo sterk aanwezig dat alleen wat persoonlijke zeggingskracht heeft wezenlijk is. Wat niet aanspreekt, ervaart men als onbelangrijk. Dat de innerlijke beleving zo maatgevend is geworden, heeft ook invloed op de betekenis van de Bijbel. Wanneer bijbelwoorden mensen raken, trekken ze aandacht, maar als ze dit niet doen, zijn ze niet interessant of worden als vreemd of zelfs als aanstootgevend ervaren. Wanneer de innerlijke beleving zo de maat van de dingen is, kunnen we er niet op rekenen dat noties als schuld en vergeving in relatie tot God de aandacht zullen trekken.

Er is ook een ander belangrijk begrip op de voorgrond gekomen: tolerantie of verdraagzaamheid. In het verleden was tolerantie echter vaak verbonden met een waardensysteem. Men kon hiervan afwijken, maar als dit te sterk gebeurde, stuitte men op maatschappelijke, culturele of godsdienstige grenzen. In onze tijd is tolerantie belangrijker geworden dan een gemeenschappelijk geloof. Hierdoor is er steeds minder overeenstemming over goed en kwaad, heilig en onheilig. Op deze manier zullen ook bijbelse woorden over schuld en vergeving op steeds minder begrip kunnen rekenen. Het is bovendien de grote vraag hoe ver de verdraagzaamheid strekt in de richting van allen die zich door de Schrift willen laten leiden.

Het verlies van de bijbelse begrippen schuld en vergeving blijkt ook in de dagelijkse omgang met elkaar. Er bestaat een oppervlakkigheid waarin termen als zonde en schuld zijn ingewisseld voor woorden als 'sorry', 'foutje' of 'niet zo bedoeld'. Er wordt wel gesteld dat we leven in een 'sorrycultuur', waarin men zonde en schuld omzeilt of verzacht via allerlei snelle, persoonlijk geadresseerde of publieke excuses.

Literatuur

Het bewust voorbijgaan aan schuld en vergeving in relatie tot God wordt gestimuleerd door hedendaagse schrijvers.

Maarten 't Hart (1944) geeft in zijn boeken regelmatig in scherpe en felle bewoordingen aan dat hij met het geloof van zijn jeugd heeft afgerekend. Met name in *Een vlucht regenwulpen* (1978) en *Wie God verlaat heeft niets te vrezen* (1997) stelt hij dat gereformeerde noties als zonde en Gods voorzienigheid verantwoordelijk zijn voor een sombermakend geloof en 'een rampzalige vorm van christendom' uitdrukken.

Een veelgelezen auteur is ook Jan Siebelink (1938). In zijn bestseller *Knielen op een bed violen* (2005), dat met meer dan vijftig

drukken, 800.000 exemplaren en een verfilming tot de meest spraakmakende naoorlogse literatuur behoort, schrijft hij over de hoofdpersoon Hans Sievez. Door zijn ernstige, schuldbevuste en zwaarmoedige geloof raakt Hans verwijderd van zijn vrouw en kinderen. Siebelink schrijft hiermee indirect over het geloof van zijn vader, dat volgens hem werd gekenmerkt door een sterke nadruk op de zonde en een sombere visie op de mens. Hoewel dit geloof voor Siebelink geen betekenis meer heeft, is het sombere gevoel overgebleven en dit blijkt van invloed te zijn geweest op zijn karakter. Dat deze thematiek Siebelink bezig blijft houden, blijkt in zijn boek *Margje* (2015), waarin hij het verhaal van *Knielen op een bed violen* opnieuw, maar dan vanuit het perspectief van zijn moeder vertelt, en *De buurjongen* (2017), waarin de aandacht valt op de burens van het gezin Sievez.

Franca Treur (1979) groeide op in een bevindelijk gereformeerd gezin in het Zeeuwse Meliskerke. In 2009 verscheen haar boek *Dorsvloer vol confetti*, waarvan meer dan 150.000 exemplaren werden verkocht en waarvan eveneens een verfilming verscheen. In deze psychologische roman groeit de hoofdpersoon Katelijne aan het einde van de vorige eeuw op in een Zeeuws bevindelijk gereformeerd gezin. Daar krijgen zonde, bekering en een christelijk leven met verschillende uiterlijke groepskenmerken een belangrijke plaats. Treur kijkt weliswaar minder negatief terug dan Siebelink, maar zij heeft eveneens gebroken met het godsdienstig milieu van haar jeugd. Als reden hiervoor geeft ze aan dat ze zelf nog nooit persoonlijk het bestaan van God heeft ervaren.

De populariteit van schrijvers als 't Hart, Siebelink en Treur hangt ongetwijfeld samen met hun afscheid van gereformeerde noties als zonde en vergeving. Een deel van het lezerspubliek herkent negatieve ervaringen met de gereformeerde wereld en voelt zich aangetrokken door de nieuwe ruimte die wordt uitgedragen. Deze auteurs stellen indirect de prikkelende vraag of de gereformeerde kring de boodschap van zonde en genade

altijd op de goede manier heeft overgedragen. Tegelijk verkondigen ze een duidelijke boodschap: orthodox-kerkelijke milieus met de nadruk die men daar legt op schuld en vergeving behoren of tot het verleden, of zijn volstrekt achterhaald, of vertonen zelfs gevaarlijke trekken.

Psychologie

Kritiek op een geloofsbeleving waarin schuld en vergeving sterk aanwezig zijn, komt ook van psychologen die wijzen op de ernstige gevolgen hiervan.

Enkele decennia geleden legt de Middelburgse psychiater J.D. van Scheyen (1923-1992) een sterk verband tussen een orthodox-gereformeerde geloofsbeleving en depressiviteit. Hij meent namelijk vaker pessimisme en depressiviteit te constateren bij mensen die zijn aangesloten bij orthodox-gereformeerde kerkgenootschappen. Hij spreekt van een soort zwarte band over Nederland, die begint in Zeeland en uitlopers heeft naar Staphorst en Rijssen. Een ernstig gevolg van deze relatie is volgens Van Scheyen dat ook het aantal zelfmoordgevallen in orthodox-gereformeerde kring hoger ligt dan in andere delen van ons land. Dit zou in elk geval gelden voor delen van Zeeland, zoals Walcheren.

Volgens critici heeft Van Scheyen echter andere factoren die somberheid veroorzaken buiten beschouwing gelaten en zich alleen gericht op de godsdienstige oorzaak. Bovendien heeft voortgaand onderzoek duidelijk gemaakt dat binnen reformatische kring eerder minder dan meer mensen depressief zijn dan in andere kringen van de samenleving.

Een meer eigentijds voorbeeld is de in gereformeerd-vrijgemaakte kring opgegroeide Aleid Schilder (1949-2014). Haar boek *Hulpeloos maar schuldig. Het verband tussen een gereformeerde paradox en depressie* (1987) beschrijft de volgens haar ziekmakende

kanten van het gereformeerde geloof. Daarin wordt de almachtige God samengebracht met de mens die niet in staat is tot het goede. Deze relatie tussen een onaanvaardbaar godsbeeld en een ziekmakend mensbeeld leidt onmiskenbaar tot depressieve gevoelens. Schilder gaat in op de hulp die gereformeerde en ex-gereformeerde cliënten nodig hebben. Haar grote afstand tot het geloof van haar jeugd bleek tijdens de presentatie van haar autobiografie *Door de glazen deur* (2011), toen ze in een interview over de verhouding tussen God en mens zei:

Er is geen scheiding tussen God en mens. Alles is één en goddelijk. Een deel van mij, een deel van jou en van iedereen is al in die andere wereld. God is liefde, pure liefde, en wij maken deel van hem uit. Ik ervaar dat hij in mij woont. Tegelijk weet ik dat hij ook buiten mij is, als iets wat groter is, waardoor ik tegen iemand aan kan praten en bidden.

In Schilders persoonlijk getuigenis is niet alleen de grens tussen God en mens vervaagd, maar zijn ook de noties van schuld en vergeving volstrekt afwezig.

Vervreemding

Ontwikkelingen in literatuur en psychologie laten zien dat er een groeiende vervreemding van de bijbelse opvatting van zonde en genade is ontstaan. Op geestelijk gebied zijn andere kwesties actueler en brandender, waarbij we een globaal onderscheid kunnen maken tussen het niveau van het verstand en van het hart.

Op verstandsniveau moet de schuldvraag het afleggen tegen de zinvraag. Het hoofdprobleem in onze westerse wereld is niet meer de vraag hoe we rein voor God kunnen leven en eens rechtvaardig voor Hem verschijnen. Belangrijker is de kwestie van

de zin van ons leven en of God daarin een rol kan spelen. Een andere actuele vraag is of God werkelijk bestaat. Als deze vraag een bevestigend antwoord krijgt, zijn de vervolgvragen: Waar is deze God dan in het lijden van mensen? Kan deze God het kwaad niet stoppen?

Belangrijker is het niveau van het hart, waar de menselijke verlangens zich ophouden. Juist deze bepalen de koers van het huidige leven en allerlei moderne opvattingen. Eigentijdse verlangens richten zich sterk op genot en consumptie: op economisch welzijn, een goede positie, een geslaagd leven, een gelukkig gezin en een mooie oude dag. Het verlangen naar status en succes krijgt in populaire damesbladen als *Libelle* en *Margriet* en andere lifestylemagazines een sterke stimulans. Hier ligt de nadruk op een zelfontplooiing waarbij noties als onafhankelijkheid en vrijheid sterke aandacht krijgen. Overigens maakt de invalshoek van de menselijke verlangens het verschil tussen kerkgangers en kerkverlaters minder groot. Kerkleden kunnen ondanks hun uiterlijke betrokkenheid namelijk evenzeer gericht zijn op het leven hier en nu als onkerkelijken.

De zinvraag, de kwestie of God bestaat en of Hij op de goede manier bestuurt, maar ook allerlei moderne verlangens winnen het dus overtuigend van de klassiek-christelijke thema's van schuld en vergeving. Kwesties als schuld en vergeving doorkruisen op een storende manier dit menselijke verlangen naar geluk en welzijn. Ze staan compleet haaks op de denk- en gevoelsrichting van deze tijd.

Zonde en vergeving toch actueel?

Toch lijkt het getekende beeld dat schuld en vergeving niet meer actueel zijn niet te kloppen. Er lijkt nog wel degelijk besef van schuld te zijn.